

tussen Duin & Dijk

Themanummer Boerderijen

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 3 extra ● 2004

De boerenzw hoort bij het

Enkele resultaten van ruim tien jaar onde

De Boerenzwaluw is onlosmakelijk verbonden met de boerderij in vol bedrijf, waar vee zorgt voor een voldoende insectenaanbod. Deze relatie geeft meteen de kwetsbaarheid aan van deze prachtige zomergast, want steeds meer boerenbedrijven leggen de laatste jaren het loodje.

Foto: Jeroen Gense.

In Waterland tellen boeren en vrijwilligers aangesloten bij de Natuurvereniging Waterland al vanaf 1992 met veel enthousiasme de boerenzwaluwen. Er worden niet alleen gegevens verzameld over de ontwikkeling van de populatie, de broeddichtheid, de nestplaatskeuze

in de driehoek Amsterdam-Hoorn-Zaandam) geteld.

Methode

De boerenzwaluw is een lastige soort om te tellen. Om een goed beeld van de broedpopulatie te krijgen moeten bewoonde nesten

moment van tellen is dus belangrijk. Daarom wordt jaarlijks tussen 5 juni en 15 juni het aantal bewoonde nesten per bedrijf geteld. Systematisch wordt in de bedrijfsgebouwen het aantal bewoonde nesten opgezocht. Een veel toegepast hulpmiddel om in het nest te kijken is een stok met spiegel en zaklantaarn. Vaak zijn ook de nesten meegeteld waarvan de jongen net uitgevlogen waren (verse uitwerpselen onder het nest). Tevens wordt genoteerd op welke plaatsen de nesten in de verschillende bedrijfsgebouwen zijn aangetroffen.

Aantal broedparen en ontwikkeling

In 1992 is Waterland-Oost volledig geteld. In totaal zijn toen 1023

Directe oorzaken voor de afname zijn niet zo eenvoudig aan te geven

en het broedsucces, maar ook over de relatie tussen nestplaats en voedsel. De eerste jaren zijn alle bedrijven in Waterland-Oost geteld; en vanaf 1997 tot 2003 zijn de bedrijven die actief zijn met weidevogelbescherming in het gehele werkgebied van de Natuurvereniging (het gebied grofweg liggend

opgespoord worden, dat wil zeggen nesten met eieren of jongen. De boerenzwaluw heeft een behoorlijke spreiding in de start van het broedseizoen. In begin mei starten de eerste broedparen en vanaf 1 juni, als de vroege vogels al jongen hebben, zijn vrijwel alle paren met het eerste broedsel bezig. Het

aluw boerenbedrijf

oorsprong in Waterland (1992-2003)

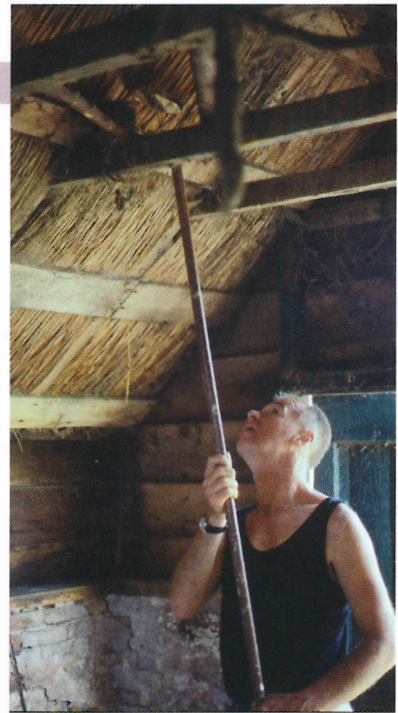
broedparen vastgesteld (Visbeen 1996). Er broedde in dat jaar gemiddeld 20,2 paar per 100 hectare in Waterland. Op grond van deze gegevens behoort Waterland-Oost (5000 ha) tot de goede Boerenzwaluwgebieden in Noord-Holland. Buiten Waterland worden dichthe-

den van 10-25 paar per hectare gevonden in enkele veenweidegebieden en kleinschalige polders, zoals in de Markerpolder, de Enge Wormer, het Noorderveld en De Reef. Om iets te weten te komen over de ontwikkeling kijken we naar de langjarige gegevens in Waterland. We maken onderscheid in de periode 1992-1996 toen alleen Waterland-Oost is geteld en de periode 1997-2003. In 2001 is niet geteld vanwege de MKZ. Als we de gegevens van adressen vergelijken waar alle jaren is geteld tussen 1992 en 1996 zien we dat in

Er blijkt een duidelijke relatie tussen de melkveehouderij en de aanwezigheid van de Boerenzwaluw

1994 sprake was van een lichte terugval. In 1995 volgde een herstel (1992: 721; 1993: 689; 1994: 646; 1995: 721). In de periode van 1997 tot en met 2000 is de soort stabiel (zie grafiek 1). In 2002 hoorde ik van veel boeren en vrijwilligers dat de telling dat jaar teleur-

stellend was. Niet eerder waren er zo opvallend weinig zwaluwen vastgesteld. Grafiek 1 laat de teruggang treffend zien. Ook de adressen (37) waarvan we de gehele periode gegevens hebben, laten de achteruitgang zien. Ook op de Noord-Veluwe is in 2001 en 2002 een sterke daling van het aantal broedparen vastgesteld (van den Brink 2002). In 2003 trad hier echter weer herstel op (mededeling Bennie van den Brink). Directe oorzaken voor de afname zijn niet zo eenvoudig aan te geven. De BMP-index van SOVON geeft tot 2000 een re-

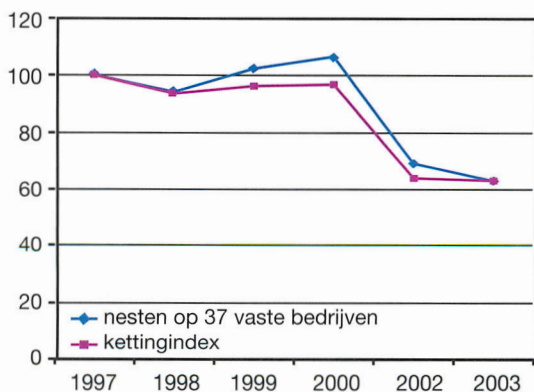

● Het tellen van boerenzwaluw-nesten met behulp van een spiegel op een stok. Foto: Frank Visbeen.

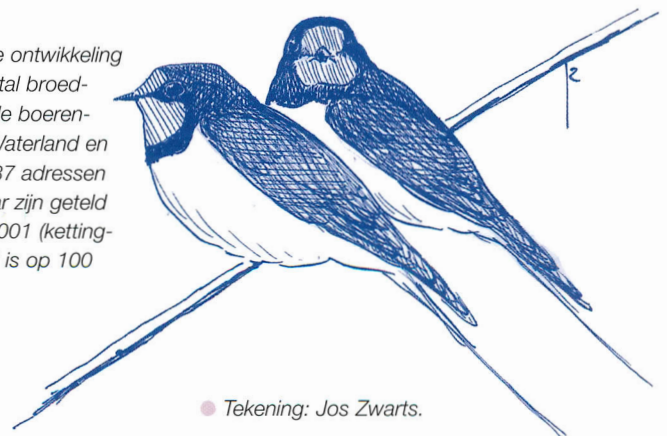
de gegevens van de jaren erna zijn helaas nog niet beschikbaar. Op zich kunnen sterke schommelingen voorkomen bij een lange afstand-trekker als de boerenzwaluw. Mogelijk zijn de omstandigheden tijdens de trek en in de overwinteringgebieden verslechterd. Of dit slechts een dip is, zal verder onderzoek in de komende jaren moeten uitwijzen.

Koloniegrootte

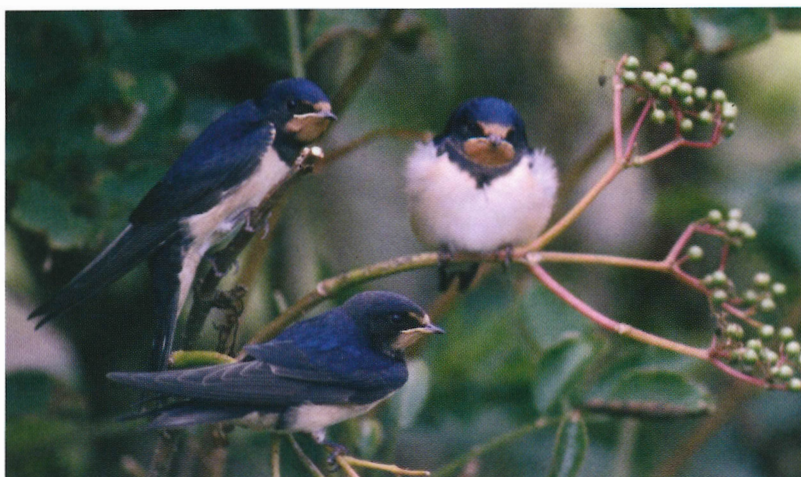
Op basis van de gegevens van 1992-1996 lopen de aantallen per adres uiteen van 0 tot maximaal 56.

● Figuur 1: De ontwikkeling van het aantal broedparen van de boerenzwaluw in Waterland en apart voor 37 adressen die ieder jaar zijn geteld – behalve 2001 (ketting-index: 1997 is op 100 gesteld).

● Tekening: Jos Zwarts.

● Foto: Piet Munsterman.

De meeste adressen herbergen een klein aantal broedparen. Tussen de zeventig en tachtig procent van de adressen heeft minder dan 11 broedparen. Bij de adressen met meer dan 10 broedparen vonden we in de onderzoeksperiode tussen de 61 en 68 procent van het totaal aantal (gevonden) broedparen. Op de adressen met 20 broedparen en meer vinden we ongeveer een kwart van de Waterlandse populatie. Dit geeft het belang van de grote kolonies weer. Topper is de aanwezigheid van 56 bewoonde nesten in een ligboxenstal in de

omgeving van Schardam. Het bedrijf heeft zichzelf dan ook Zwaluvenoord gedoopt. Tot 1996 was het gemiddeld aantal broedparen 6,9 per bedrijf. Per jaar schommelt dit tussen de 6,2 in 1993 (minimum) en 7,4 in 1995. De gemiddelde bezetting in Waterland per melkveebedrijf is 8,7 broedparen, bij particulieren 3,6. Hieruit blijkt de duidelijke relatie tussen de melkveehouderij en de aanwezigheid van de Boerenzwaluw. In 2000 was het gemiddeld aantal broedparen gestegen tot 9,3 per bedrijf. Hier speelt

mogelijk het effect dat er minder geschikte broedplaatsen zijn waardoor meer broedparen zich in de resterende kolonies vestigen (Tijssen 2001).

Nestlocaties

De vrijwilligers hebben de verdeling van de nesten over de verschillende nestlocaties genoteerd (zie figuur 2). De ligboxenstal neemt een groot deel (30 %) van de broedvogels voor haar rekening. Als we de andere staltypen erbij rekenen zien we dat de boerenzwaluw een sterke voorkeur heeft voor stallen (50%). Naast de aanwezigheid van veel geschikte nestplaatsen hangt dit samen met de voedselsituatie in de directe omgeving van het nest. Door de aanwezigheid van vee zijn de vliegen voor het grijpen. Soms wordt er zelfs gefoerageerd in de stal. Daarnaast zijn veel nesten - in totaal 40% - aan te treffen in (machine)schuren, de dars/deel (het deel van de stolpboerderij waar het hooi wordt opgeslagen).

Huiszwaluwen houden van licht, modder en muggen

Huiszwaluwen bouwen hun nesten van klei onder overhangende randen van gebouwen. Dat betekent dat ze voor de vestiging van hun broedkolonies niet alleen afhankelijk zijn van gebouwen met overhangende randen zoals dakgoten, maar ook van de aanwezigheid van kleiige of zanderige modder. Daardoor komen kolonies van huiszwaluwen vooral voor langs de randen van bebouwde kommen en aan boerderijen. Ze bouwen hun nest het liefst tegen een licht gekleurde ondergrond. Voor de bescherming van deze vogels is het dus van belang dat dakranden in een lichte kleur geschilderd zijn. Het voedsel van de huiszwaluw bestaat uit vliegende insecten. Die vinden ze vooral boven wateroppervlakten, wat waarschijnlijk verklaart waarom de grootste dichtheden van huiszwaluwen in Noord-Holland vooral te vinden zijn langs het Markermeer (oostelijk West-Friesland, Waterland-Oost en Marken) en langs het IJmeer rond Muiden. Landelijk is de huiszwaluw sinds de jaren zeventig met minstens 62% afgenomen. Ook Noord-Holland is niet aan die trend ontkomen. In 1995 broedden in Noord-Holland rond 4000 paren. Gezien een landelijke schatting over 1993 en 1994 van 112.000-123.000 broedparen betekent dit slechts een bescheiden aandeel voor onze provincie. Te vrezen valt dat de aantallen nadien nog verder gedaald zijn.

Wim Ruitenbeek

● Tekening: Jos Zwarts.

Brochure Boerenzwaluwen in Waterland

De boerenzwaluw is een echte zomervogel die tot een ieders verbeelding spreekt. Zij symboliseert de lente en de komende zomer. Wilt u weten hoe u het broeden kan stimuleren en hoe u met deze prachtige vogel rekening kunt houden, of bent u geïnteresseerd in de leefwijze van de boerenzwaluw en wilt u weten hoeveel insecten hij per dag vangt om zijn jongen te voeren, dan kunt u deze wetenswaardigheden en andere handige tips lezen in de brochure *Boerenzwaluwen in Waterland*. De brochure kost € 2 en is te bestellen bij het Samenwerkingsverband Waterland te Purmerend, 0299-437463. Bij afname van meerdere exemplaren is korting mogelijk.

● Boerenzwaluwen bouwen hun nesten het liefst in stallen en schuren. Foto: Ed Zijp.

Sombere toekomst

De populatie in Waterland is jarenlang stabiel geweest, maar daar is nu de klad in gekomen. Directe oorzaken zijn nu nog niet aan te wijzen. We zullen de tellingen komende jaren voortzetten zodat de toekomst zal uitmaken of deze trend doorzet.

Een grote bron van zorg vormt het aantal bedrijven dat jaarlijks stopt met boeren

Er zijn ook andere ontwikkelingen die zorgen baren. Door vogelbeschermers is de vrees geuit dat stallen de komende jaren minder goed toegankelijk zullen zijn door maatregelen die in het kader van een nieuw milieubeleid worden vereist (beperken ammoniakemissie, betere klimaatbeheersing).

Waarschijnlijk zullen de gevolgen

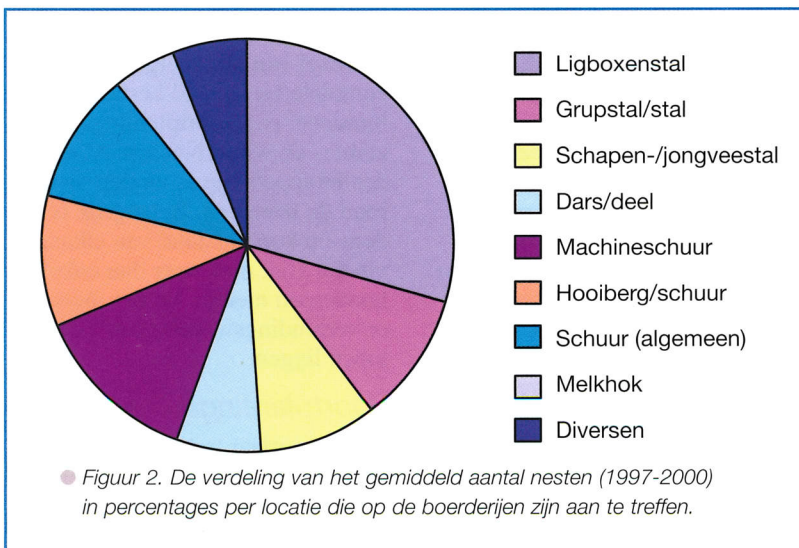
echter meevallen voor de boerenzwaluw. Daarnaast hebben melkveebedrijven op dit moment steeds meer te maken met strengere regelgeving op het gebied van hygiëne, bijvoorbeeld de KKM-keur-Keten Kwaliteit Melk (Jonkers 2001). Zo loopt de boer bijvoorbeeld gevaar dat zijn melk niet wordt afgenomen

als er boerenzwaluwen in het melktanklokaal broeden. In Waterland zit 5 procent van de nesten. De boer zal die nesten moeten verwijderen. Duidelijk regelgeving die haar doel voorbijschiet! Een grote bron van zorg vormt het aantal bedrijven dat jaarlijks stopt met boeren. In het veenweidegebied is dat bijvoorbeeld vijf pro-

cent per jaar. De boerenschuren en stallen worden dan hermetisch afgesloten en vaak gebruikt voor opslag of caravanstalling. Daarmee verdwijnt broedgelegenheid voor een typische boerderijsoort als de boerenzwaluw. De verwachting is dan ook dat de komende jaren hierdoor het aantal boerenzwaluwen in Waterland langzaam zal afnemen. Door alle adressen, die in 1992 in Waterland-Oost zijn geteld, opnieuw te tellen kunnen meer kwantitatieve gegevens boven tafel komen over het verlies van broedgelegenheid.

Zonder het enthousiasme van alle vrijwilligers en boeren konden deze gegevens nooit worden gepubliceerd. Daarvoor wil ik iedereen hartelijk bedanken.

Frank Visbeen
Blauwpijpstraat 6
1019 KW Amsterdam
fvisbeen@rpd.nl

Literatuur

- BRINK B. VAN DEN. (2002). Euring Swallow Project Nederland. Regioverslag Noord-Veluwe 2002.
- JONKERS D.A. (2001). Een sombere toekomst voor de Boerenzwaluw. Graspieper 21 (2):37-43.
- TIJSEN W. (2001). red. Actieve weidevogelbescherming in Waterland en omstreken in 2000. Boerenzwaluwen in Waterland. Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland, Purmerend; 24-25.
- VISBEEN F. (1996). De Boerenzwaluw *Hirunda rustica* in Waterland-Oost. De Graspieper 16(2): 57-65.